

Kończy Zbawiciel Swą naukę słowami: „*Wszelki tedy, który słucha tych słów Moich i czyni je, będzie przypodobany mężowi mądrymu, który zbudował dom swój na opoce. I spadł deszcz i przyszły rzeki i wiały wiatry i uderzyły na on dom, a nie upadł, bo był na opoce ugruntowany...*“

„*I stało się, gdy dokończył Jezus tych słów, zdumiewały się rzesze nad nauką Jego, albowiem je uczył jako władzę mający, a nie jako doktorowie ich i faryzeusze*“.

Olsztyn.

Ks. JÓZEF ZAWADZKI.

PASCHA

W języku kościelnym, a zwłaszcza liturgicznym, święta Wielkanocne, t. j. niedziela Zmartwychwstania Pańskiego wraz z całym następnym tygodniem nosi nazwę Paschy (Pascha, a w Praeconium Paschae „Exultet“ — Festa paschalia). Cały zaś okres roku kościelnego, od Wielkanocy aż do Zielonych Świąt włącznie, został nazwany Tempus paschale. Jednakże tego rodzaju terminologia, jak z jednej strony nic nam nie mówi o znaczeniu wyrazu Pascha, tak z drugiej strony w świetle dokumentów biblijnych, skąd słowo to zostało zapożyczone, stwarza zagadnienie: czy i o ile słusznym jest uważać termin Pascha za nazwę uroczystości. Rozwiązanie tego zagadnienia leży w sprecyzowaniu etymologii i sensu wspomnianego terminu.

Podstawą do rozważań nad etymologią i znaczeniem wyrazu Pascha jest przede wszystkim tekst księgi Wyjścia 12, 1—28, opisujący bezpośrednie przygotowanie Izraelitów do wyjścia z Egiptu.

Pertraktacje Mojżesza z faraonem co do wypuszczenia Izraelitów z Egiptu, mimo nieszczęść, które kraj ten nawiedzały, jako kara za upór tegoż faraona, nie przynosiły pomyślnego rezultatu. Faraon w obliczu powtarzających się klęsk wyrażał gotowość zadośćuczynienia żądania Mojżesza; gdy jednak klęska mijała, zmieniał decyzję (Wyjśc. 5, 1—10, 29).

Jakoż w pierwszych dniach miesiąca wiosennego (w Wyjśc. 13, 14 jest on nazwany *Abib*, dosł. w sensie kolektywnym: „dojrzałe kłosy“,

zatem „miesiąc dojrzałych kłosów“¹⁾ Mojżesz, zapowiedziawszy faraonowi ponowną klęskę, mianowicie śmierć pierworodnych synów Egipcjan, dał Izraelitom dziwne polecenie. W dniu dziesiątym wspomnianego miesiąca każda rodzina izraelska ma wybrać z trzody jagnię (baranka) jednoroczne i najlepsze. Dnia czternastego wieczorem baranek ten ma być zarżnięty, krwią zaś jego należy skropić odrzwia i nadproża domów izraelskich, a mięso ma być upieczone w całości i spożyte z chlebem niekwaszonym i gorzkimi ziołami w ciągu nocy tak, by do rana nic nie zostało. W ciągu tej samej nocy, z dnia czternastego na piętnasty, Jahwe zgodnie z zapowiedzią Mojżesza, przechodząc przez wszystkie domy całego Egiptu i rażąc śmiercią pierworodnych synów, omijał (czasownik hebrajski *pasach*; por. ww. 13, 23, 27) domy Izraelitów, skropione krwią baranków. Wskutek klęski faraon tej samej jeszcze nocy nakazał Izraelitom, którzy zresztą z polecenia Mojżesza byli już przygotowani do drogi (tak bowiem mieli spożywać baranka, por. 12, 11), opuścić Egipt i to tak szybko, że musieli oni zabrać ze sobą ciasto niekwaszone, przygotowane do wypieku chleba, jaki mieli spożywać jeszcze w ciągu siedmiu następnych dni.

Mojżesz, dając polecenie pośpiesznego (hebr. *bechippazon*) spożycia baranka i nakazując co roku powtarzać cały ten obrzęd na pamiątkę wyjścia Izraelitów z Egiptu, wypowiedział dwukrotnie (w. 11 i 27) znamienne słowa:

Pèsach hu la-Jahwe — „Pesach (jest) to dla Jahwy“ (względnie: „Jahwy“), co Siedemdziesięciu (LXX) przetłumaczyło: *pàscha estin Kyrijo* (Pascha jest Panu), a św. Hieronim (Wulgata): „*est enim Phase (id est transitus Domini)*“, bo *Phase* jest tylko transkrypcją hebrajskiego *Pasach*.

Słowa powyższe nastrożają pewną trudność, nasuwając pytanie: jakie jest znaczenie terminu *Pesach* i w jakim sensie termin ten występuje w Biblii.

Jeśli chodzi o etymologię słowa *Pesach*, wydawać by się mogło, iż decydującym w tym względzie jest ustalenie znaczenia wspomnianego wyżej czasownika *pasach*, od którego rzeczownik ten pochodzi. Jednak znaczenie owego czasownika nie jest jasne, co uwydatniło się choćby w tym, że już tłumacze greccy mieli z nim pewną trudność, przekładając go albo „zasłonić, ochronić“ (w. 13 i 27, grec. *skepàdzo*), albo

¹⁾ Od czasów niewoli babilońskiej miesiąc ten, będący odpowiednikiem części marca i kwietnia, nosi nazwę Nisan (babil. *nisanmu*); jest to pierwszy miesiąc roku liturgicznego (rok cywilny rozpoczyna się, jak wiadomo, na jesieni w miesiącu Tiszri).

„ominąć, przejść obok“ (w. 27, grec. *parérchomai*); w księdze zaś proroka Izajasza 31, 5 ten sam czasownik został przetłumaczony zgodnie z kontekstem „wyratować“ (grec. *peripojéo*). Św. Hieronim łączył z omawianym czasownikiem pojęcie przejścia, tłumacząc stale: *transire* (Wyjść. 12, 13; 27; Izajasz 31, 5; por. głosę wyjaśniającą najprawdopodobniej samego tłumacza: *Phase, id est transitus Domini, w. 11*) albo *transcendere* (Wyjść. 12, 23). Tego rodzaju tłumaczenie nie jest jednakże miarodajne z dwóch względów; po pierwsze z tego względu, że w tekście hebr. dla wyrażenia przejścia Jahwy przez domy egipskie użyty został czasownik *abar* („przejść przez“ lub „przejść z jednej strony na drugą“; ww. 12 i 23; Wulg. słusznie: *transire*), powtóre czasownik *pasach*, jak wynikałoby z w. 27, zdaje się posiadać znaczenie pokrewne czasownikowi *naʕal* „ocalił, wyrwał z niebezpieczeństwa“.

O ile tłumaczenie Siedmdziesięciu, mimo pewnych zastrzeżeń, o których wspomniano wyżej, posiadałoby więcej prawdopodobieństwa, zwłaszcza w świetle wzmianki Wyjść. 12, 27 (czasownik *naʕal*), o tyle tłumaczenie łacińskie prawdopodobnie opiera się na tradycji żydowskiej, która pojęcie przejścia, przeskoczenia łączyła z czasownikiem *pasach*²⁾.

Przystępując do sprecyzowania pochodzenia etymologicznego czasownika *pasach*, zaznaczyć należy, iż poza księgą Wyjścia i proroka Izajasza występuje on trzykrotnie w znaczeniu „kuleć, być kulawym“ (2 Samuela 4, 4), przy czym w 1 księdze Królewskiej 18, 21 ma sens przenośny („chwiać się na dwie strony“, t. j. „być niezdecydowanym“), a w tejże księdze 18, 26 — „skakać“ (o kapłanach Baala, którzy na górze Karmel dla uproszenia ognia dla spalenia przygotowanej przez siebie ofiary, skakali koło ołtarza, albo raczej ze względu na przyimek *al* „na, ponad“, wskakiwali na ołtarz lub przeskakiwali ołtarz; Wulgata: *transsilibant*, a według nowszego poglądu, wykonywali taniec religijny, towarzyszący składaniu ofiar). W związku z takim znaczeniem omawianego czasownika istnieje opinia, że i w księdze Wyjścia czasownik ten posiada podobne znaczenie; a więc że Jahwe, przechodząc przez domy Egipcjan, przeskakiwał (w sensie: omijał) domy Izraelitów, naznaczone krwią baranka. Uzasadnieniem tego poglądu byłby fakt, że nazwy geograficzne Tapsakus czy Lampsakus, które mimo swej formy greckiej mają za podstawę wyraz hebrajski *pasach*, odnosiły się

²⁾ Por. F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum Veteris Testamenti*, Roma 1948, 659.

do miejscowości, położonej nad Eufratem w tym miejscu, gdzie przeprawiano się przez tę rzekę (miasto Tipsach, por. 1 Król. 5, 4³⁾).

Inni natomiast odwołują się do analogii z czasownikami: babilońskim *pussuhu* „pogodzić, pojednać“⁴⁾ i asyryjskim — *pasáhu* „uciszyć, ułagodzić“ (gniew bóstwa)⁵⁾, utożsamiając rzeczownik *Pesach* ze świętem pojednania, względnie ekspiacji, kiedy to dla przebłagania boga Szamasz składano w ofierze baranka, krwią zaś tego zwierzęcia pomazywano odrzwia pałacu. Tekst jednakże, opisujący tę ofiarę z baranka jest tak uszkodzony i tak niejasny, że wspomniana opinia nie wielkie ma prawdopodobieństwo⁶⁾.

Z powyższych rozważań filologicznych można wyciągnąć następujący wniosek, który pozwoli w przybliżeniu określić znaczenie czasownika *pasach*, występującego w związku z rzeczownikiem *Pesach*. Mianowicie biorąc pod uwagę przekład Siedemdziesiąciu, czasownik *našal* („ocalić“, 12, 27) związany z omawianym czasownikiem, pewną grę wyrazów *pasach* i *chippazon* („pośpiech“, 12, 11)⁷⁾ i wreszcie znaczenie czasownika *pasach* w księgach królewskich, można stwierdzić, iż z czasownikiem tym związane jest pojęcie szybkiego ominięcia, jakby przeskoczenia (domów izraelskich), a wskutek tego i ocalenia (pierworodnych synów izraelskich).

W świetle tak przedstawionej etymologii czasownika *pasach* nasywa się pytanie, jakie znaczenie posiada pochodzący od tego czasownika rzeczownik *Pesach*, który w tłumaczeniu Siedemdziesiąciu brzmi *Páscha*⁸⁾, a w Wulgacie *Phase*. Zaznaczyć przy tym należy, że ani język grecki ani język łaciński wyrażen tych nie znają, że są to więc wyrazy przejęte z języka hebrajskiego. Ścisłej, jeśli chodzi o formę grecką, z języka aramejskiego (po aramejsku: *Pischà*, *Pascha*).

Ze względu na czasownik, od którego rzeczownik *Pesach* pochodzi, możnaby wnioskować, iż rzeczownik ten oznacza: „ocalenie wskutek szybkiego przejścia, przeskoczenia (ominięcia)“. Na to pojęcie „przejścia“, prawdopodobnie w sensie „ominięcia“ kładła nacisk tradycja żydowska, za którą poszedł św. Hieronim, wyjaśniając *Pesach* jako

³⁾ Por. G. Ricciotti, Storia d'Israele, Torino 1934, I, 217.

⁴⁾ Por. H. Zimmern, Keilinschriften und das Alte Testament, 560.

⁵⁾ Por. H. Zimmern, tamże.

⁶⁾ Por. G. Ricciotti, dz. cyt. 217 ns.

⁷⁾ Por. P. Heinisch, Das Buch Exodus, Bonn 1934, 98.

⁸⁾ W księdze Kronik również: fasek lub fasech.

Transitus^{8a)}). Jednakże z analizy tekstów, w których omawiany rzeczownik występuje, wynikałoby, iż znaczenie tego wyrazu jest nieco inne.

A więc w Wyjś. 12, 11 Mojżesz, objaśniając Izraelitów, w jaki sposób mają spożywać odpowiednio przygotowanego baranka, dodał przytoczone już wyżej słowa: Pesach (jest) to dla Jahwy, a w w. 27, pouczając Izraelitów, w jaki sposób mają w przyszłości mówić swym dzieciom o znaczeniu tego obrzędu, wyrzekł podobne słowa: „krwawa ofiara (*zebach*) Pesach (jest) to dla Jahwy“. Ze słów tych wynika, iż przygotowanie baranka, zabicie, upieczenie i spożycie w dniu 14-go pierwszego miesiąca, dokonane na rozkaz Mojżesza najpierw w Egipcie, a potem na pamiątkę cudownego ocalenia i wyjścia z Egiptu, powtarzane na wyraźny rozkaz coocznie, miało charakter rytu ofiarnego. Rzecz charakterystyczna, iż w obrzędzie tym przeważał nie sam moment ofiary, (ofiary składano przecież na ołtarzu, przeważnie w świątyni), ile raczej chodziło tu o rodzaj uczty ofiarnej⁹⁾. Zatem byłby to specjalny typ ofiary¹⁰⁾. Pesach byłby więc obrzędem ofiarnym, uregulowanym specjalnymi przepisami. Stąd to w tekstach biblijnych spotykamy takie wyrażenia, jak: „przepisy“ względnie „ustawy“ (dotyczące) Pesach, po hebr. *chugqat Pesach* (w Septuagincie: *nomos Pascha*, w Wulgacie: „religio, ritus“). W tym też znaczeniu występuje słowo Pesach i w Talmudzie (por. *Haggada szel Pesach*).

Głównym jednakże znaczeniem omawianego rzeczownika jest sam baranek, zabity i spożyty. Wynika to już nie tylko ze słów: *zebach* („ofiara krwawa“, por. 12, 27) i *la-Jahwe* („dla Jahwy“, por. 12, 11, 27; względnie *Pesach Jahwe*, 12, 23, ale również i z takich wyrażeń, jak: „zarzącać Pesach“ (Wyjśc. 12, 21, 2 Kronik 30, 15:35, 1, 6, 11 Ezdrasza 6, 20), „zabić zwierzę w sensie złożenia zeń ofiary“ (Powtórzonego Prawa 16, 2, 5, 6), „upiec Pesach“ (2 Kronik 35, 13) i „spożyć Pesach“ (Wyjśc. 12, 43 2 Kronik 30, 18).

Pozostaje jeszcze, w związku z pytaniem postawionym na wstępie, uwzględnić jeszcze jedno znaczenie słowa Pesach, a mianowicie, czy wyraz ten ma również sens święta.

^{8a)} Filo: diabateria (dosł. „ofiara złożona na podziękowanie za szczęśliwe przejście“, np. granicy; por. F. Zorell, dz. cyt. 659); Józef Flawjusz. *Antiquitates* 2, 14, 6; pascha semainei hiperbasian (pascha oznacza przejście).

⁹⁾ Por. A. Brock-Utne, Eine religionswissenschaftliche Studie zu dem ursprünglichen Passahopfer, *Archiv für Religionswissenschaft* 31 (1934) 272 nns.

¹⁰⁾ N. M. Nicolsky, Pascha im Kulte des jerusalemischen Tempels, *Zeitschrift f. die alttestam. Wissenschaft* 4 (1927) 172.

Otóż na podstawie odnośnych tekstów biblijnych (hebrajskich) znaczenie terminu Pesach jako „święta“ ustalić się nie da. Ilekroć bowiem w związku z tym terminem występuje słowo *hag* („święto“), to odnosi się ono do następujących po ofierze Pesach siedmiu dni, w których nakazano było spożywanie chleba niekwaszonego, przy czym dzień pierwszy i siódmy miał być szczególnie uroczyste obchodzony. Pewną trudność w tym względzie nastęrczają trzy teksty, z których wynikałoby, iż Pesach jest synonimem święta. Mianowicie w Wyjś. 34, 25 czytamy: *zewish hag ha-Pesach*; jednakże w tekście tym wyraz *hag* miałby raczej znaczenie przymiotnika (podobnie jak w niemal identycznie brzmiącym zdaniu Wyjś. 23, 18, gdzie wyraz *hag* jest określeniem do rzeczownika „tłuszcz zwierzęcia ofiarnego“), określającego rzeczownik *zewish*, a więc „krwawa ofiara świąteczna (uroczysta?) Pesach“¹¹). Tego rodzaju określenie uzasadniałby fakt, że nazajutrz po ofierze Pesach (hebr. *mimmacharat Pesach*, por. Liczb 33, 3 Jozuego 5, 11; jest to drugi, podwójny tekst ze wspomnianych wyżej trzech tekstów) rozpoczynało się siedmiodniowe święto chleba niekwaszonego, czyli praśników — *hag ham-macot* (por. Wyjś. 23, 15; 34, 18 Kapłańska 23, 6 Powtórzonego Prawa 16, 16), do którego wstępem była ofiara Pesach, jak to wynika choćby ze wzmianki w księdze Liczb 28, 17. Tekst wreszcie księgi Ezechiela 45, 21 nie nastęrcza właściwie trudności, jeżeli się weźmie pod uwagę, iż występujący tu wyraz *hag* odnosi się nie do Pesach, lecz do słów końcowych tego wiersza, jak na to wyraźnie wskazuje w tekście masoreckim akcent rozdzielający t. zw. *atnachta*); zresztą tekst ten jest w ogóle niejasny, być może wskutek zepsucia¹²). Słusznym więc wydaje się być wniosek N. M. Nicol'sky'ego, że początkowo wyraz Pascha oznaczał ofiarę, i że dopiero w tradycji żydowskiej otrzymał znaczenie święta. Zdaniem też autora pierwszy ślad takiego nowego sensu słowa Pesach występuje dopiero w apokryficznej księdze Jubileuszów (rozdział 49), a ponadto i u Józefa Flawjusza (Antiqu. 11, 4, 8).

W ewangeliach, jak zauważa słusnie Nicol'sky, poza wyrażeniem „święto Paschy“ *heorté tu páscha* (Łuk. 2, 41, Jan 2, 23; 6, 4; 13, 1) spotykamy charakterystyczne zwroty: „pascha i praśniki“ (chodzi tu o święto chleba niekwaszonego, Marek 14, 1) oraz na oznaczenie dnia składania ofiary Pascha, „pierwszy dzień praśników“ (Mateusz 26, 17, Marek 14, 2, Łukasz 22, 7). Zatem termin Pascha posiadałby

¹¹) Por. W. Gesenius-F. Buhl, *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch*, Leipzig 1921 (wyd. 17), 213.

¹²) Por. N. M. Nicol'sky, *art. cyt.* 173.

przede wszystkim znaczenie ofiary, czy raczej uczty ofiarnej, na której spożywano zabitego baranka, w potocznym zaś języku nazwę tę rozciągnięto później i na łączące się z tą ofiarą siedmiodniowe święto przasników¹³⁾. Należy dodać, że uwzględniając to pierwotne znaczenie terminu Pesach-Pascha, uchylamy tym samym wszelkie opinie, w świetle których Pascha byłaby odpowiednikiem babilońskiego święta ekspiacji, pojednania czy nowiu¹⁴⁾.

Najbardziej trafnie wyraził właściwy sens terminu Pascha święty Paweł w swym kapitalnym powiedzeniu: *Pascha nostrum immolatus est Christus* (list 1 do Koryntian 5, 7).

Ks. CZESŁAW JAKUBIEC.

WIADOMOŚCI I UWAGI

† O. VOSTÉ O. P.

Dnia 24 lutego b. r. zmarł O. Jakub Vosté, sekretarz Papieskiej Komisji Biblijnej.

Z pochodzenia flamandczyk, urodził się w Bruges 3 maja 1883 r. Do zakonu dominikańskiego wstąpił w 1900 r., a studia teologiczne odbył w studium generalnym zakonnym w Lowanium. Święcenia kapłańskie otrzymał w r. 1906. Mając uzdolnienia w kierunku pozytywnym studia specjalne odbywał początkowo na uniwersytecie lowańskim pod kierunkiem biblistów, jak van Hoonacker i Ladeuze, następnie 1901—1911 przebywał w Szkole Biblijnej w Jerozolimie pod kierunkiem O. Lagrange'a, pogłębiając swe wiadomości biblijne i orientalistyczne. W r. 1911 złożył przed Komisją Biblijną w Rzymie egzamin, otrzymując stopień licencji Pisma św. Kilka miesięcy zaledwie wykładał w Lowanium, gdy powołano go na katedrę egzegezy Nowego Testamentu w Angelicum w Rzymie. Katedrę tę zajmował przez 35 lat do r. 1946. W r. 1920 doktoryzował się z Pisma św. przed Papieską Komisją Biblijną. W uznaniu ogromnej jego erudycji i zapału dla spraw naukowych był O. Vosté powoływany na doradcę wielu instytucji papieskich. I tak w r. 1929 został mianowany konsultorem Papieskiej Komisji Biblijnej, a w r. 1939 jej sekretarzem, następnie: konsultorem Kongregacji Studiów, Kongregacji dla Kościoła Wschodniego, Komisji dla kodyfikacji Prawa Kościoła Wschodniego, prezesem komisji wydawnictwa Pontyfikatu Chaldejskiego, członkiem belgijskiej akademii nauk. W obrębie zakonu otrzymał również stopień magistra św. teologii, przyznawany profe-

¹³⁾ Por. N. M. Nicolsky, tamże; rzecz charakterystyczna, że w Talmudzie termin Pesach ma podwójne znaczenie: ofiara i święto, por. J. Levy, Wörterbuch über die Talmud und Midraschim, Berlin-Wien 1924, IV, 69.

¹⁴⁾ Por. oprócz cytowanego wyżej H. Zimmern'a I. Benzinger, Hebräische Archäologie, Tübingen 1907 (wyd. 2), 393.